

ЗАГАДКА КРИЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА

Берегова О.А.

Запорізький національний університет

Статтю присвячено дослідженню поняття загадки кризь призму сучасного мовознавства. Проаналізовано та схарактеризовано її лінгвістичний статус, а саме її історію, форми (віршування, стилістична організація, структуру), функціонування в мові; узагальнено її визначення та діалогічність. Досліджено двочленність загадки в різних аспектах – семіотичному (текст загадки та відгадка), структурному (образна частина та відгадка) та прагматичному (рема та тема). Виявлено, що загадка постає як предмет багатоаспектний і полімодальний. Загадка є відображенням етнічної картини світу.

Ключові слова: загадка; етнос; поетична природа загадки; образна частина та відгадка; рема та тема; іманентна будова.

Постановка проблеми. Науковий інтерес становить дослідження іспанської народної загадки як мовленнєвого твору, в якому відтворено реальну дійсність і менталітет іспанського етносу, що надає змогу наблизитися до розуміння синкретичної природи жанру загадки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загадки досліджуються українськими й зарубіжними лінгвістами переважно в семантико-синтаксичному плані (О.А. Берегова [2], З.М. Волоцька [3], Т.Я. Єлізаренкова [6], А.Н. Журинський [7], Л.В. Капоруліна [10], Е. Кенгс-Маранда [11], Т.Н. Кондратьєва [12], С.Л. Кулинич [14], Ю.П. Левін [15], М.І. Лекомцева [16], А.І. Мамедова [17], А.К. Оглоблін [19], Г.М. Пасько [20], Г.Л. Пермяков [21], Н.В. Салтовська [23], Л.В. Свистун [24], О.О. Селіванова [25], В.Н. Топоров [28]). Створюються логічні класифікації загадок (Е. Кенгс-Маранда [11], М.Т. М'яха [34], Г.Л. Пермяков [21], П. Серрільйо [31]), виділяються їхні тематичні групи (З.М. Волоцька [3], М.Т. М'яха [34], П. Серрільйо [31]).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на певні здобутки, поки що загадки залишаються однією з найменш вивчених груп паремій. На відміну від прислів'їв і приказок вони не тільки мало досліджені з лінгвістичної точки зору, але й практично лексикографічно не розроблені. Особливо рідко потрапляє в поле зору лінгвістів сучасний матеріал сфери загадок. Більшість досліджень із цієї теми виконано на матеріалі російських та українських загадок.

Мета статті полягає у виявленні лінгвістичних характеристик іспанської народної загадки у світлі дискусійних проблем енігматичної семасіології. Відповідно до зазначеної мети поставлено такі завдання: з'ясувати онтологічний статус загадки; схарактеризувати її лінгвістичний статус.

Виклад основного матеріалу. Загадка є культурно маркованим текстом; являє собою багатогранний спосіб відображення етнічної картини світу, розкриває логіку, мислення, світосприймання. Кризь призму загадки можна проникнути в спосіб мислення нації.

Багато лінгвістів вважають, що загадка загадується з розрахунком на розгадку, визначають її як текст у формі запитання й відповіді. За визначенням Ю.М. Ілларіонової, загадка може набувати три форми: простого питального речення, простого оповідального, а також складного оповідального речення, у яких запитання наявне у

прихованій формі [9, с. 15]. М.А. Рибнікова, підтримуючи Ю.М. Ілларіонову в тому, що «свіжа загадка, що збереглася, звучить як розповідь» [22, с. 22], поряд із цим виявляє форму діалогу.

П.М. Богатирьов, Н.І. Кравцов, С.Г. Лазутін, А.П. Квятковський, В.В. Мітрофанова визначають загадку як «побудований у вигляді іншомовлення невеликий фольклорний твір, що містить мудре запитання, на яке необхідно дати вичерпну відповідь» [13, с. 83].

В.П. Анікін, А.П. Квятковський, В.В. Мітрофанова, Д.Н. Садовніков звертають увагу на поетичну природу народної загадки. І, незважаючи на те, що більша частина народних загадок присвячена найпростішим і звичним предметам домашнього побуту, а також свійським тваринам й природним явищам, вони (загадки) розкривають поетичний бік в цих предметах і явищах, відкриваючи «повний простір для творчої фантазії народу» [8, с. 258].

Щодо лексичної складової народних загадок, то більшість дослідників, як і Н.А. Добролюбов, відзначають, що «мова відрізняється своєю простотою й невимушеністю, на протигагу книжковій штучності. У словосполученні й особливо в словорозташуванні тут набагато більше свободи, немає того намагання стиснути мову в довгий, зв'язний період, як у книжковій літературі» [5, с. 81].

Інтерес до вивчення лексичної складової народної загадки був викликаний особливостями мовних форм, якими користується загадка, а також рідкими діалектними особливостями, що відхиляються від стандартної логіки граматичною структурою [22, с. 16].

Семантичну структуру народної загадки можна розглянути з позиції взаємозв'язку трьох її компонентів: об'єкта, що загадується, або денотата, що заміщає, або, що кодує, об'єкта й так званого «образу», опису. Опис будується на основі різних видів асоціативних зв'язків, викликаних уживанням тих чи інших різновидів тропів.

А. Тейлор надає таке визначення загадці: «Дійсна загадка складається із двох описів об'єкта, метафоричного (фігурального) і буквального, і спантеличує слухача, який робить спроби окреслити об'єкт, засоби опису якого суперечливі» [35, с. 1].

Д. Нойс, досліджуючи описову частину загадки, установила, що процес загадування здійснюється за допомогою введення в описову частину так званого «блок-елемента», тобто двозначного

виразу, який позбавляє опис ясності. Двозначність може виникнути на будь-якому рівні лінгвістичного коду – як фонологічного, так і семантичного, що часто представлено суперечливістю або парадоксом усередині опису [33, с. 138].

Дж.Дж. Фрейзер, досліджуючи функціональні особливості загадок, так само, як і В.П. Анікін, уважає, що спочатку загадки були іншомовленнями, прийнятими в ті часи, коли з деяких причин мовцєві було заборонено вживати прямі терміни. Таким чином, він увів гіпотезу щодо причетності загадки до табу. Вчений виділив три ситуації, у яких вдавалися до табу: 1) ритуали, пов'язані зі смертю; 2) обряди родючості в сільськогосподарських циклах; 3) згадування статевого життя [27].

На думку В.П. Анікіна й Дж.Дж. Фрейзера, загадка являла собою нетрадиційний спосіб спілкування, а саме, таємну умовну мову, що включає процес нагримання досвіду попередніх поколінь, умови життя народу, його культуру, історію й географію країни [26, с. 104–105].

А. Тейлор разом із Р. Петшем основною функціональною особливістю загадки вважали навмисне введення адресата в оману. «Справжні загадки спрямовані на завуальовування, що спонукує до міркувань» [32, с. 15]. Цієї ж позиції дотримувалися німецький пареміолог К.Ф. Флегель і американські мовознавці Р. Абрахамс та А. Дандес, які розглядають загадку як те, що вводить в оману зображення невідомого об'єкта з метою перевірки спритності адресата [33, с. 130–131].

Іспанський учений П. Серрільйо, а також М.Т. М'яха, відома мексиканська дослідниця, вивчають народну загадку крізь її історію, форми (віршування, стилістичної організації), функціонування в мові. Інший відомий науковець М.Г. Гутьєрез аналізує загадку зважаючи на її структуру та функціонування в мові. Х.Л. Гарфер і К. Фернандез досліджували поняття *adivinanza* та *asertijo* з огляду на історію, культуру та лінгвістику (фонетику, стилістику та лексикологію) тощо.

Отже, можна відзначити, що із часом функціональні особливості загадок зазнали змін, перетворюючись зі способу спілкування й обміну інформацією на розвагу на дозвіллі, спрямовану на випробування розумів і перевірку кмітливості.

Проаналізувавши все зазначене вище, «народну загадку» визначаємо як мовну одиницю, яку використовують в акті комунікації з метою спілкування, обміну інформацією, перевірки кмітливості, кодування табуованої лексики, а також дозвілля адресата.

Також специфіка загадки полягає в тому, що вона поєднує дві частини: описову (вимовляється адресантом) і відповідь (адресата) – розгадку. З огляду на теорію комунікації сам феномен загадування передбачає обмін інформацією за участю двох і більше активних комунікантів. Один учасник загадує текст загадки, а інший – відгадує. Завдяки метафоричності загадки перша її частина описує предмет чи явище, що міститься в другій частині загадки і представлений у термінах з іншої семантичної сфери. Така двочленність загадки визначає для дослідження необхідність розгляду двоскладовості цього феномену в різних аспектах – семіотичному, структурному та прагматичному.

Із семіотичного огляду загадка – мовлення, користуючись яким певна група може говорити про різні соціальні дії. Наприклад, у давнину під час весілля загадували загадки. За допомогою спеціального коду учасникам вдавалося говорити про найважливіші соціальні явища (про союз чоловіка і жінки). Як об'єкт семіотики загадка – це свідомо зашифрованість (сам текст загадки) у його відношенні до референта (відгадка). Текст загадки розглядається як знак у його відношенні до денотата – розгадки.

Структурний підхід також апелює до двоскладовості загадки. За структурою загадка являє собою об'єднання двох компонентів – образної частини і відгадки.

У прагматичному аспекті загадку порівнюють із загальним висловлюванням, що, на думку А.В. Головачової [4, с. 195], містить рему, а тема загадки – її відгадка. І все ж таки відзначимо, що загадка відрізняється від простого висловлювання тим, що вона може функціонувати як стандартний завершений текст, що передбачає діалогічність, а отже, і наявність контртексту (відгадки).

Двоскладовість загадки та її діалогічність є значущими і для діахронічного ракурсу дослідження, оскільки обмін питаннями і відповідями відсилає нас до архаїчних ритуалів, в основі яких лежать бінарні протиставлення – небесне, божественне і земне; чоловіче й жіноче; темне і світле; своє і чуже; живе і мертве. Більш докладний розгляд загадки надає нам змогу віднайти в ній кілька видів дуальної організації: а) обмін питаннями і відповідями; б) обмін словами (словесний двобій); в) обмін денотатами, суттю, поняттями, у чому, власне, і виявляється метафоричність тексту загадки.

В.К. Харченко стверджує, що кожна загадка підпорядковується формулі: «інформація – ентропія – образ». «Щоб створити невідоме, ентропію, смисловий дисонанс, треба використовувати ілюзорну парадоксальність. Загадка, у складі якої немає метафори, на виході дає образ» [30, с. 78].

Г.Л. Пермяков виділяє сім основних прагматичних функцій, властивих усім пареміям, у тому числі й загадкам: моделювальну (словесна або розумова модель життєвої або логічної ситуації), повчальну, прогностичну (основна суть пророкування й прогнозування майбутнього), магичну (бажання своїми словами нав'язати природі свою волю), негативно комунікативну (відбувається акт комунікації, який не несе в собі жодного інформативного навантаження), розважальну, орнаментну. Домінантною серед загадок є повчальна функція [21, с. 87–89].

Н. Сивачук відзначає, у свою чергу, активізацію пізнавальної діяльності, розвиток уваги й спостережливості, функцію естетичної насолоди, формування навичок логічного й абстрактного мислення, а також ігрову й розважальну функції [27, с. 25].

Про функції загадок писала Н.Б. Мечковська. У зв'язку з тим, що загадки допомагали в усвідомленні переносних значень і алегоричних виражень, вчили й направляли в розумінні перифраз, натяків і непрямих описів, вони виконували пізнавальні, ігрові, розважальні та естетичні функції, що зумовило різноманітність їхніх форм [18, с. 107].

Ми вбачаємо за доцільне згадати думку Я.А. Барана щодо функцій фразеологізмів, які можна застосувати і щодо загадок, серед яких: репрезентативна (кожна загадка є репрезентантом якого-небудь предмета або явища, суспільства або етносу); функція загального відображення (загадка відбиває, але в деталізованому вигляді); комунікативна (загадка є способом спілкування, тобто надає можливість передавати повідомлення про щось або про кого-небудь); функція завершеності незавершеності (вона тільки називає предмет або явище, але не передає закінчену думку про нього); функція співвідношення з актом мовленнєвої діяльності (загадка функціонує й актуалізується тільки в певних дискурсивних одиницях) [1]. Як свідчить аналіз, репрезентативна, комунікативна, функція співвідношення з актом мовленнєвої діяльності – це функції, властиві загадкам.

Усі труднощі і сутність загадки полягають саме в тому, що один предмет зображується за допомогою іншого, певним планом аналогічним з першим. Природа загадки пов'язана з однією із фундаментальних властивостей людського мис-

лення та здатністю чи вмінням людини осягати подібність і відмінність різних предметів.

Висновки і перспективи. Загадка, таким чином, постає як предмет багатоаспектний і поліомодальний. Тобто різні її аспекти підпорядковуються закономірностям відповідної природи, і її варто розглядати в різних концептуальних системах координат. У зв'язку з цим, для свого розуміння вона вимагає розроблення особливого шляху осягнення, або герменевтичної стратегії, яка б забезпечила переходи від одного аспекту до іншого не у вигляді еkleктичної склейки, а так, щоб процес осягнення відображав порядок дослідної необхідності, розгортав би внутрішню, іманентну будову нашого предмета. Цікавим видається зіставний аналіз в межах різних мовних культур, наприклад, іспанської, італійської, аргентинської, мексиканської й української. Таке дослідження надало б змогу зробити певний внесок у розуміння процесів існування національного образу світу, розширити знання про мову як про специфічний простір національної своєрідності, та, у свою чергу, глибше проникнути в сутність окремої мови.

Список літератури:

1. Баран Я. А. Фразеологія в системі мови: [монографія] / Ярослав Андрійович Баран. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 1997. – 176 с.
2. Берегова О. А. Аранжування загадки питальним реченням / Ольга Андріївна Берегова / Матеріали Міжнародн. наук.-практ. конф. наук. робіт молодих учених «Романська філологія та сучасний освітній простір», (Горлівка, 8–9 грудня 2011 р.) / відп. ред. О. В. Семенова. – Горлівка: Вид-во ГПДІМ, 2011. – С. 23.
3. Волоцкая З. М. Опыт описания структуры и семантики загадок одного тематического поля / З. М. Волоцкая // Советское славяноведение, 1986. – С. 122–129.
4. Головачева А. В. К вопросу о прагматике / А. В. Головачева // Исследования в области балто-славянской культуры. Загадка как текст. – М.: Индрик. 1994. – С. 195–213.
5. Добролюбов Н. А. О поэтических особенностях великорусской народной поэзии в выражениях и оборотах / Н. А. Добролюбов. – Собрание сочинений: в 9 т. – М., 1961. – Т. 1. – С. 81–84.
6. Елизаренкова Т. Я. О ведийской загадке типа brahmodya / Т. Я. Елизаренкова, В. Н. Топоров // Паремно-логические исследования. – М.: Глав. изд. Вост. лит.-ры, 1984. – С. 14–16.
7. Журицкий А. Н. Семантическая структура загадки: Неметафорические преобразования смысла / А. Н. Журицкий; отв ред. Н. В. Охотина. – М.: Наука, 1989. – 128 с.
8. Загадки русского народа: сб. загадок, вопросов, притч и задач / сост. Д. Садовников; вступ. ст. и примеч. В. П. Аникина. – М.: ТЕРРА, 1996. – 335 с.
9. Илларионова Ю. Г. Учите детей отгадывать загадки / Ю. Г. Илларионова. – М.: Просвещение, 1985. – 160 с.
10. Капорулина Л. В. К вопросу о дистрибуции имени существительного в языке русской загадки / Л. В. Капорулина // Язык жанров русского фольклора. – Петрозаводск, 1979. – С. 86–99.
11. Кенгс-Маранда Э. Логика загадки / Э. Кенгс-Маранда // Пословица. Загадка (структура, смысл, тип). – 1978. – С. 249–284.
12. Кондратьева Т. Н. Собственные имена в пословицах, поговорках и загадках русского народа / Т. Н. Кондратьева // Вопросы грамматики и лексикологии русского языка. – 1964. – С. 98–188.
13. Кравцов Н. И. Русское устное народное творчество: [учеб. для филол. спец. ун-тов.] / Н. И. Кравцов, С. Г. Лазутин. – [2-е изд.]. – М.: Высш. шк., 1983. – 448 с.
14. Кулинич С. П. Сучасний дитячий фольклор: семантичний, структурний, функціональний аспекти: автореф. на здобуття наук. ступ. канд. філ. наук: спец. 10.01.07 «Фольклористика» / Сергій Петрович Кулинич; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2005. – 17 с.
15. Левин Ю. И. Семантическая структура загадки / Юрий Иосифович Левин // Паремно-логический сборник. Пословица. Загадка. (Структура, смысл, текст). – 1978. – С. 283–314.
16. Лекомцева М. И. Семантические аспекты «индексальной» загадки / М. И. Лекомцева // Исследования в области балто-славянской народной культуры: загадка как текст. – М.: Изд-во Индрик, 1994. – Вып. 1. – С. 214–223.
17. Мамедова А. И. Когнітивно-семантична і комунікативно-функціональна організація німецької народної загадки: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Алла Іванівна Мамедова; Донецьк. нац. ун-т. – Донецьк, 2008. – 22 с.
18. Мечковская Н. Б. Язык и религия. Лекции по филологии и истории религии / Нина Борисовна Мечковская. – М.: Фаир, 1998. – 350 с.
19. Оглобин А. К. Типы яванских загадок (К вопросу о соотношении формы и значения) / А. К. Оглобин // Паремно-логические исследования. – 1984. – С. 81–95.
20. Пасько Г. М. Особливості вияву комунікативної мети мовленнєвого жанру загадки в аспекті класичної теорії мовленнєвих актів (на матеріалі української мови) / Ганна Михайлівна Пасько // Донецький вісник Наук. тов. ім. Шевченка / гол. ред. В. Білецький. – 2010. – Т. 28. – С. 273–282.
21. Пермяков Г. Л. Основы структурной паремии / Григорий Львович Пермяков. – М.: Наука, 1988. – 235 с.

22. Рыбникова М. А. Загадки / Мария Александровна Рыбникова. – М.–Л.: Academia, 1932. – 488 с.
23. Салтовська Н. В. Поетика українських народних загадок: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.07 «Фольклористика» / Наталія Василівна Салтовська, Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2004. – 17 с.
24. Свистун Л. В. Фонетические экспрессивные средства как формо- и смыслообразующий фактор текста поэтической загадки / Л. В. Свистун. – Горловка, 1991. – 23 с.
25. Селіванова О. О. Комунікативні стратегії і тактики в українських загадках / Олена Олександрівна Селіванова / Вісник Черкаського ун-ту. – Серія «Філологічні науки». – 2004. – Вип. 60. – С. 10–23.
26. Сендерович С. Я. Морфология загадки / С. Я. Сендерович. – М.: Школа «Языки славянской культуры», 2008. – 208 с.
27. Сивачук Н. Загадка як фольклорний жанр / Н. Сивачук // Рідна мова. – 2003. – № 4. – С. 25–28.
28. Топоров В. Н. К реконструкции загадочного «прототекста» (О языке загадки) / Владимир Николаевич Топоров // Исследования в области балто-славянской духовной культуры. – М.: Изд-во Индрик, 1999. – Ч. 2. – С. 54–68.
29. Фрезер Дж. Дж. Золотая ветвь: Исследования магии и религии / Джеймс Джордж Фрезер. – М.: Полит. лит-ра, 1980. – 832 с.
30. Харченко В. К. Метафорический строй загадки / В. К. Харченко // Радянська школа, 1987. – № 4. – С. 76–81.
31. Cerillo P. C. Adivinanzas populares espacolas (estudios y antología) / Pedro C. Cerillo. – La Mancha: Cuenca & Ediciones de la Unersidad de Castilla, 2000. – 226 p.
32. Cook E. Enigmas and Riddles in Literature / E. Cook. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 291 p.
33. Dorson R. M. Folklore and Folklife: An Introduction / R. M. Dorson. – Chicago: The University of Chicago Press, 1972. – 572 p.
34. Miaja de la Peca M. T. La adivinanza. Sentido y pervivencia / Марна Тереса Miaja de la Peca // Acta Poética, 2005. – 26 (1–2). – P. 443–463.
35. Taylor A. English Riddles from Oral Tradition / Arcer Taylor. – Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1951. – 215 p.

Береговая О.А.

Запорожский национальный университет

ЗАГАДКА СКВОЗЬ ПРИЗМУ СОВРЕМЕННОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ

Аннотация

Статья посвящена исследованию понятия загадки сквозь призму современного языкознания. Проанализировано и охарактеризовано ее лингвистический статус, а именно ее историю, формы (стихосложение, стилистическая организация, структуру), функционирования в языке; обобщенно ее определение и диалогичность. Исследовано двочленность загадки в разных аспектах – семиотическом (текст загадки и отгадка), структурном (образная часть и отгадка) и прагматичном (рема и тема). Обнаружено, что загадка появляется как предмет многоаспектный и полимодальный. Загадка является отображением этнической картины мира.

Ключевые слова: загадка; этнос; поэтическая природа загадки; образная часть и отгадка; рема и тема; имманентное строение.

Beregova O.A.

Zaporizhzhya National University

RIDDLE THROUGH THE PRISM OF MODERN LINGUISTICS

Summary

The article dwells on researching of concept of riddle through the prism of modern linguistics. It is analysed and characterized it linguistic status, namely its history, forms (versification, stylistic organization, structure), functioning in a language; generalized its determination and dialogueness. Its ambivalence was investigated in different aspects – semiotical (text of riddle and solution to a riddle), structural (vivid part and solution to a riddle) and pragmatic (rhema and theme). It is discovered that a riddle appears as a multidimensional and polymodal object. So exactly, a riddle is the reflection of ethnic picture of the world.

Keywords: riddle; ethnos; poetic nature of riddle; vivid part and solution to a riddle; rhema and theme; immanent structure.